

Khrystyna Semeryn

National University of Ostroh Academy (Ukraine)

ORCID: 0000-0003-0112-7719

Образотворення єврейського погрому в оповіданнях Марії Конопницької „Mendel Gdański” (1890) і Леоніда Пахаревського „Батько” (1906): порівняльний аспект

Representation of the Jewish pohrom in the short stories of a Polish writer Maria Konopnicka “Mendel Gdański” (1890) and an Ukrainian writer Leonid Pakharevsky “A Father” (1906): comparative aspect

Abstract

The paper analyzes the images of the Jewish pohrom in the short stories written by a Polish writer Maria Konopnicka “Mendel Gdański” (1890) and by the Ukrainian writer Leonid Pakharevsky “The Father” (1906). The research is made within a framework of comparative analysis. Both authors depict pohroms with an image of an old Jewish man caring for his children or grandchildren. In the wake of anti-Jewish riots the protagonists are undergoing deep personal changes. Mendel loses his love for his city, while Leisor loses his passionary illusions and became involved in an armed struggle for freedom. Konopnicka focuses on the natural belonging of the Jewish population to Polish society and more broadly to the Eastern European multicultural space. Pakharevsky outlines the generation gap. While the older Jews accepts death without resistance, guided by faith in the promised biblical land, the younger Jews denies these illusions and defends their life resolutely. In addition, Konopnicka and Pakharevsky are looking for preconditions for the pohrom. According to them, the only reasons are social prejudices, stereotypes, as well as a criminal factor, to wit the role of criminals and lumpen in anti-Semitic actions. Both short stories use the technique of instilling a sense of danger, although Pakharevsky’s story begins with a scene of fire and a direct attack. Eventually, the pohroms indeed lead to a real escalation of hostility and a painful rift between the Jewish and non-Jewish worlds. In closing, these stories are not only about the genesis and the course of anti-Semitic pohroms, but also universal categories. Importantly, the process of self-determination of the Jewish people nowadays and the renewal of Jewish identity are intelligently represented here.

Keywords: the Jewish pogrom, Jewish studies, Jewish identity, Polish-Ukrainian relations, short fiction, comparative analysis.

Кінець XIX і перша третина XX століть до початку Другої світової війни ознаменовані численними катаклізмами на землях східно-європейського пограниччя. Погроми, революції, Перша світова війна, зміни кордонів, наступ радянської системи утворили великий складний пласт національних пам'ятей. У статті зосереджуюся на рецепції теми єврейських погромів в українській і польській короткій прозі. Передумовами для такого фокусу є історична й культурна близькість обох літератур, спільний складний історичний досвід, непрості взаємини у трикутнику „український-єврейський-польський народи”, масовість та повторюваність антиєврейських погромів, які не були випадковістю чи спорадичним явищем.

Перша хвиля антиєврейських заворушень прокотилася у 1881–1884-х рр. щонайменше за неофіційної підтримки царату. 1881-го року відбулися погроми у Варшаві, Єлисаветграді й низці інших міст. Антисемітські настрої на підросійських українських територіях обернулися „чорносотенними” погромами й інсинуаціями 1903–1905-х рр. Руйнації внаслідок Першої світової й „антиєврейське насильство під час революції в Російській імперії, – міркує Сара Квіат, – були безпрецедентними за масштабами на той час”¹. Серед територій Другої Речі Посполитої (1918–1939) найбільше єврейського населення жило на Галичині². 20-го вересня 1918-го року було організовано погром у Львові. Донедавна трагедію замовчували. Кілька сумновідомих польських погромів (у Єдвабному, Кельці та ін.) сталися під час

¹ S. Quiat, *Pogrom Literature and Collective Memory*, <https://www.yiddishbookcenter.org/language-literature-culture/vault/pogrom-literature-and-collective-memory>, [03.04.2022].

² I. Fedyk, *Natsionalna polityka mizhvoiennoi Polshchi v Halychyni: yevreiskyi kontekst (Na prykladi diialnosti pravookhoronnykh orhaniv)* [w:] „Proceedings of History Faculty of Lviv University”, nr 13–14, 2012–2013, s. 589.

і після Другої світової війни. На Наддніпрянщині між 1917-им та 1921-им роками фіксують 1236 погромів, які охопили понад півтисячі міст і містечок. Лише 6% відбулися до 1919-го року³. „...До єврейських погромів вдавалися представники всіх влад і політичних сил, які діяли в Україні впродовж 1917–1921 рр., – пише Микола Лазарович. – Відповідно означені події необхідно розглядати у контексті непростих об’єктивних обставин, що склалися в одному з найбільш критичних періодів української історії”⁴. Література як чутлива медія віддзеркалила настроїв і симптоматику епохи. Єврейські погроми зображають по-різному: у мікро- й макромасштабах, через трагедію окремої родини й цілого містечка, описи понівеченого людського тіла, настроєвість, психологію й емоції, батальні картини й мілітарно-революційний пафос, а також віддалені наслідки в пореволюційний час.

Огляд попередніх досліджень. Історичне, географічне й культурне сусідство, спільна історія, постійна взаємодія культур України та Польщі спонукають вивчати схожі літературні явища. Софія Когут пише про тісні особисті взаємини між чільними українськими і польськими авторами XIX–XX ст.:

...Були в історії літератури факти багатолітньої дружби і стосунків Василя Стефаніка з Вацлавом Морачевським, Станіславом Пшибишевським і Владиславом Орканом, Євгена Маланюка з Ярославом Івашкевичем, Святослава Гординського з Юзефом Лободовським, Михайла Рудницького з Леопольдом Стаффом, Тадеушем Голлендером, Тадеушем Бой-Желенським, Остапом Ортвіном⁵.

³ L. Hrynevych, V. Hrynevych, *Yevrei v Ukraini* [w:] *Entsyklopediia istorii Ukrainy*, t. 3: E–Y. Eds. V. A. Smolii (holova) ta in., NAN Ukrainy; Instytut istorii Ukrainy, Naukova dumka, Kyiv 2005. http://www.history.org.ua/?termin=Evrei_v_Ukraini, [03.04.2022].

⁴ M. Lazarovych, *Naukove rozroblennia problemy yevreiskyykh pohromiv periodu Ukrainiskyykh natsionalno-vyzvolnykh zmahan 1917–1921 rr.* [w:] „Istoryko-politychni problemy suchasnoho svitu”, nr 29–30, 2015, s. 147.

⁵ S. Kohut, *Ukrainsko-polskyi literaturnyi dialoh mizhvoiennoho periodu: tendentsii, konteksty, «mekhanizmy» kontaktiv* [w:] „Zapysky Lvivskoi natsionalnoi naukovoï biblioteki Ukrainy imeni V. Stefanyka”, nr 10, 2018, s. 196.

В історії українсько-польських літературних взаємин Григорій Грабович накреслив чотири періоди, які „більш-менш однаково характеризують **обидві** [виділення моє – Х. С.] літератури”. Час від другої половини XIX ст. до Другої світової війни – це третій „постромантичний період”. На думку Грабовича, у ньому „поглиблюється розуміння культурної і літературної самотності, окремих історій і традицій та різних доль, але – особливо з польської сторони – це все ще визнається лиш частково, не кажучи про визнання загальне”⁶. У сучасній типології польської літератури цей поділ відповідає періодам позитивізму, „Молодої Польщі” і „міжвоєнного десятиліття”.

Українсько-польські літературні контакти є об'єктом студій Івана Франка, Михайла Рудницького, Григорія Вервеса, Григорія Грабовича, Євгена Нахліка, Ростислава Радишевського, Олексія Сухомлинова, Марії Брацки, Романа Кирчіва, Ольги Гнатюк, Галини Корбич, Романа Мніха, Володимира Моренця, Наталії Малютіної, Ольги Харлан, Ірини Кропивко, Софії Когут, Юрія Барабаша, Софії Дем'янової та ін. З польського боку варто назвати імена Євгенії Прокоп-Янець, Богуслава Бакули, Агнешки Корнеєнко, Агнешки Матусяк, Катажини Гліянович та ін. Зв'язки Івана Франка з польською літературою досліджено у роботах Григорія Вервеса, Михайла Возняка, Галини Корбич, Романа Мніха та ін. Важить імагологічний ракурс у дослідженнях із польсько-українського пограниччя Юрія Барабаша, Ольги Вознюк, Ольги Гнатюк, Миколи Рябчука та ін.

Образотворення погромів у польській літературі вивчали Агнешка Фрідріх, Магдалена Опальські, Магделена Пікарова (образ Варшавського погрому у творчості Елізи Ожешко), Марія Антосік-Пеля (погроми в польсько-єврейській літературі), Магдалена Дуль-Кушняр (погром у Кельці в повісті „Dybuk” Марека Шверчека), Славомір Бурула, почасти Мечислав Домбровський, Казимеж Адамський та ін. В українському літературознавстві

⁶ H. Hrabovych, *Do istorii ukrainskoi literatury: Doslidzhennia, ese, polemika*, Osnovy, Kyiv 1997, s. 138–169.

погрому в контексті літературної єврейської теми присвячено дослідження Мирослава Шкандрія, Алли Колесник (у прозі Івана Франка), Христини Семерин (у короткій прозі кінця XIX – першої третини XX ст.) та ін.

Докладний аналіз топосу погрому в компаративному аспекті на матеріалі української і польської малої прози не був предметом окремого дослідження. Відтак, **мета** цієї статті – зіставити способи репрезентації єврейського погрому в оповіданнях „Батько” (1906) Леоніда Пахаревського (1883–1938) та „Mendel Gdański” (1890) Марії Конопницької (1842–1910).

Дослідження спирається на кілька попередніх установок: ідею сусідства й спорідненості української та польської літератури одного часу, що дозволяє припустити продуктивність компаративного підходу, на генологічну спільність, позаяк до уваги взято так звану „малу прозу”, і на єдиний тематичний фокус, важливий у літературному, історичному, етичному, пам’яттевому контекстах. Відповідно, специфіка теми єврейського погрому потребує акцентованого вивчення імагологічних аспектів. Свідома того, що в цій студії не враховую достатньо гендерний аспект, які суттєво впливає на способи образотворення. Через велику кількісну диспропорцію українських та польських письменниць цього часу, що писали на єврейську тему, складно урівноважити жіночі й чоловічі тексти з обох літератур. Проте обрана перспектива дослідження, на мою думку, розширює горизонти осмислення як обох літератур (чи більше, бо пограничні українсько-польсько-єврейські літератури живляться з цих джерел), так і сторінок спільної історії й пам’яті.

Виклад матеріалу. Перші прояви антисемітизму в західноукраїнській літературі з’явилися в польських текстах у Львові 1879-го року⁷ – фактично за два роки до хвилі погромів 1881-го. Поступово побутова юдофобія переросла в публічну. Утім, в українській літературі погромна тематика активніше проявилася

⁷ M. Shkandrij, *Jews in Ukrainian Literature. Representation and Identity*, Yale University Press, New Haven-London 2009, s. 81.

після 1900-го року. На початку ХХ ст. українські території охопили масові погроми: в Одесі й Чернігові 1905-го року, Проскурові в лютому 1919-го, Києві в жовтні 1919-го, Фастові у вересні 1919-го тощо. Реальність погромів зафіксована в малій прозі Михайла Коцюбинського, Леоніда Пахаревського, Грицька Григоренка, Олекси Копиленка, Мирослава Ірчана, Кліма Поліщука, Григорія Косинки, Степана Васильченка, Івана Андрієнка та ін. Після Чернігівського погрому написано знамениту новелу „Він іде!” (1906) Коцюбинського. У нарисі „Євреї” (1907) Грицька Григоренка (псевдонім Олександри Євгенівни Судовщикової-Косач, 1867–1924) пам’ять про погром руйнує психіку літнього єврея. Онука везе його потягом до психіатра у Вільно. У пронизливих оповіданнях „Дитина” (1924), „Мати” (1927), „В полум’ї” (1929) Копиленко розкриває погроми з позиції маргіналізованих **Інших**: дитини, згвалтованої і зрадженої жінки, знищеної бідняцької сім’ї, яка до останнього вірить у справедливість. В українській короткій прозі 1920-х років тема єврейських погромів є „однією з варіацій танатологічного дискурсу”⁸. Її важливий компонент – жіночий наратив: жінка постає як борчиня проти погромників („Він іде!” Коцюбинського, „Батько” Пахаревського) і як постраждала від насильства („На волі” Поліщука, „Анархісти” Косинки).

У польській, власне польсько-єврейській літературі, тема погромів існує, але не є фундаментальною⁹. Початки польсько-єврейської літератури датують принаймні 1861-им роком. Тож масові розправи 1881–1882 рр. відображені в низці текстів останнього двадцятиліття ХІХ ст. По свіжій пам’яті написана 1887-го року повість „Spod ciemnej gwiazdy” Адольфа Дигасінського. Автор покладає відповідальність за погром на польське

⁸ S. Lenska, *Ukraińska mała proza 1920 – 1960-tych lat: na peretyni zhanru i stylu*, PoltNTU, Poltava 2014, s. 174.

⁹ M. Antosik-Piela, «*Wśród chichotów katów*». *Motywy pogromu w literaturze polskojęzycznej* [w:] *Pogromy Żydów na ziemiach polskich w XIX i XX wieku, t. I: Literatura i sztuka*, red. nauk. Sławomir Buryła, Warszawa 2018, s. 53.

християнське суспільство, підбурюване єврейськими ренегатами (треба сказати, що цікаве трактування). А ще таврує варшавську пресу через її неготовність зреагувати на масове насильство¹⁰. Варшавські погроми вплинули на один із найважливіших текстів польського позитивізму – роман „Lalka” (1887–1890) Болеслава Пруса. У ньому письменник *vaticinium ex eventu* показує сплеск антисемітських настроїв за пару років до побоїща¹¹. Зіткнення християнського та єврейського юдейського світів показав Марек Шерляг в оповіданні „Pogrom” (1903). Молодий суддя Міхал Грун домігся кар’єрного зростання й таємно вихрестився. Згодом він став свідком погрому, коли п’яні злочинці забили камінням його матір. Міхал бореться за справедливість, але влада міста не зацікавлена в засудженні кривдників. Староста звинуватив самого суддю в організації погрому. Міхал зрікається християнства й повертається в юдаїзм. Відбувши покарання, він убиває старосту й коїть самогубство. У новелі Зофії Неджецької „Z pogromu” (1905) про погром розповідає батько замордованої повії.

Загалом інтерес до теми погромів у польськомовній літературі зростає від першої третини ХХ ст. Магдалена Антосік-Пеля пов’язує цю активізацію з погромом у Бялостоці 1906-го року та сіоністськими настроями: „Temat powracał do literatury polsko-żydowskiej falami i w ciągu blisko czterech dekad (1903–1939) powstało wiele dzieł, w których poruszano temat nie tylko Kiszyniowa i Białegostoku, ale także Lwowa, Proskurowa czy tzw. zająć antyżydowskich w Polsce w latach 1935–1937”¹².

Інтерес українських письменниць і письменників до теми погрому на початку ХХ ст. варто пов’язувати з гуманістичними настановами. Має значення також модерністська естетика. На відміну від позитивістського чи натуралістичного трактування,

¹⁰ A. Friedrich, *Obraz pogromu warszawskiego w literaturze polskiej* [w:] *Pogromy Żydów na ziemiach polskich w XIX i XX wieku, t. I: Literatura i sztuka*, red. nauk. Sławomir Buryła, Warszawa 2018, s. 26.

¹¹ B. Burdziej, „Lalka” Prusa o genezie pogromu warszawskiego (1881). *Rekonesans problemu* [w:] *Jubileuszowe „żniwo u Prusa”*, red. Z. Przybyła, Częstochowa 1998.

¹² M. Antosik-Piela, *op. cit.*, s. 53.

у модернізмі існує зацікавлення **Іншими**, самоцінною постаттю людини у кризових обставинах, психологією індивідуального рішення й вибору.

Оповідання „Mendel Gdański” Марії Конопницької постало з письменницького протесту проти антисемітських акцій. Зорганізувала його одна з чільних позитивісток Еліза Ожешко. Магдалена Пекара зазначає: „*Mendel Gdański* to odpowiedź na niepowodzenia asymilacji. Napisany po pogromie warszawskim, który był dla pozytywistów «wielką, okropną niespodzianką», ukazywał ich wszystkie rozczarowania”¹³. Це глибокий текст, що перепіс утилітарну потребу часу й набув універсального виміру. Оповідання „Батько” Леоніда Пахаревського написане за слідами погромів, які пронеслися Одесою, Черніговом, Луганськом, Мелітополем, Катеринославом та іншими містами 1905-го року. В обох авторів єврейський погром показано через долю конкретної сім’ї: єврейського чоловіка і його дітей чи онуків. Бачимо події очима 64-річного бідняка Менделя, що сам виховує онука Якуба, і Лейзора, теж старого й злиденного батька дорослої Рози й малого хворого Соломона.

Як більшість прози на погромну тему, обидва тексти розпочинаються з неспокою в місті. В оповіданні Пахаревського вже на перших сторінках зображено, як палають вулиці, горить сусідній будинок багатодітного Ноя. Небезпека ось перед очима: „А біля тих вікон та тих дверей Ноевої хати стояла, бігала, ревла, реготілась дика, осатаніла купа людей. Над головами сього стовпища гойдалися киї, ломи, шматки заліза. Купа людей-звірів ревла, раділа та йшла далі та далі”¹⁴. Малий Соломон потерпає від страху й епілепсії. Натомість Конопницька довго оповідає про долю й характер Менделя Гданського. Починає з роздумів про спокійну вулицю, на якій старому палітурникові знайомий

¹³ M. Piekara, *Kwestia żydowska w publicystyce Elizy Orzeszkowej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego. Katowice 2013, s. 21.

¹⁴ I. Myronets (Ed.), *Prozaičky 90–900 rr.*, t. 1. Kharkiv, Knyhospilka, Kyiv 1930, s. 68.

кожен кут: „On, może nawet nie patrząc w okno, samym uchem tylko rozpoznałby, czy Paweł, stróż, zamiata ulicę nową swoją, czy też starą miotłą”¹⁵. Розмірене життя представників різних національностей творить у місті „jakaś atmosferę wzajemnej życzliwości”, без натяку на ксенофобію й агресію. Мендель прожив довге й насичене життя. Утратив наймолодшу доньку Лію, по якій зостався один онук на його руках. Дід мріє про освіту й добру долю цьому десятилітньому хворобливому хлопцю.

Український письменник і польська письменниця фокусуються на єврейській самоідентифікації. Одного разу внук Гданського повернувся з гімназії без шапки. З’ясувалося, що втік від дітей, які кричали йому „жид!.. жид!”. Позаяк такі настрої ширяться серед дітей, розуміємо, що наростає загострення в суспільстві. Мендель страшенно розгнівався. Мовляв, не на те виховував і вчив онука, аби той встидався й боявся свого походження так, що через одне слово загубив новеньку шапку. „Nu, co to jest żyd? Nu, jaki ty żyd? – mówił już łagodniejszym głosem. – Ty się w to miasto urodził, toś ty nie obcy, toś swój, tutejszy, to ty prawo masz kochać to miasto, póki ty uczciwie żyjesz. Ty się wstydić nie masz, żeś żyd”¹⁶. Для Менделя гордість за свою національність – ознака розуму, а страх і зневага – глупство.

Пахаревський показує внутрішній розкол та конфлікт покоління, „євреїв” і „нових євреїв”. Перші відчують приреченість до страждань і смерті, потребу скоритися пророцтву: „Наша доля, доля єврейського народу – терпіти, ждати”¹⁷. Переживання трагедії відображено в категоріях тілесності: єврейська кров тече широкою рікою, серце Лейзора рветься з жалю, він плаче за своїм Сіоном – щасливим краєм предків, **землею обіцяною**. Проте молодша генерація, „новий народ, новий Ізраїль” бере до рук зброю й обстоює право на життя і свободу. У новому часі

¹⁵ M. Konopnicka, *Mendel Gdański* [w:] «Wolne Lektury», s. 2, <https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/mendel-gdanski.pdf>, [03.04.2022].

¹⁶ M. Konopnicka, *Mendel Gdański...*, s. 5.

¹⁷ I. Myronets (Ed.), *op. cit.*, s. 72.

роль єврейської жінки змінюється. Роза воює на рівні з чоловіками і готова мстити за вбивство її нареченого Арона. Натомість в оповіданні Конопницької жінка все ще виконує патріархальну роль: Менделю з онуком носить обід сусідка.

Обом оповіданням властивий прийом *suspens*: словами Галини Олександрової, у тексті Пахаревського „напруга поступово нагнітається аж до «вендепункту», підготованого всім попереднім викладом”¹⁸. Те ж саме відбувається і в тексті Конопницької. Передчуття катастрофи наростає поволі, складається з окремих пазлів: сварка дітей у гімназії, дурнуваті жарти про „побиття євреїв”, новини від годинникаря-побутового антисеміта: „Nu, za co oni mają wszystkich żydów bić? – A za cóż by? – odrzucił swobodnie zegarmistrz. – Za to, że żyd”¹⁹. Мендель сильно відчуває зв’язок із Польщею: він уріс у місто, як „березина в лісі”, **свій** у ньому, чесно живе й не розуміє, чому повинен постраждати. Через образ годинникаря письменниця змальовує тих численних людей, що підтримували погроми проти своїх знайомих євреїв та єврейок, з якими жили пліч-о-пліч на вулицях. Звернемо увагу на останній діалог Гданського з годинникарем: „Tak się to mówi – odparł dyplomatycznie zegarmistrz – ale żyd zawsze żydem!... Nowe iskry zagorzały w oczach starego introligatora. – Nu, a czym un ma być? Niemcem ma być? Francuzem ma być?... Może un koniem ma być? Nu, bo psem to un już dawno się zrobił, to un już jest! – Nie o to chodzi! — rzekł patetycznie zegarmistrz. – Chodzi o to, żeby nie był obcym!...”²⁰.

Ця розмова надзвичайно показова в імагологічному світлі. Мендель чітко окреслює свою етнонаціональну ідентичність й антисемітські настрої навколо. Поляк-антисеміт послуговується стереотипами про „єврей завше буде євреем”. Головну

¹⁸ H. Oleksandrova, *Novela «Khryzantemy» yak zrazok modernistskoho svitovidchuttia L. Pakharevskoho* [w:] Naukovi visnyk Mykolaiivskoho derzhavnogo universytetu imeni V. O. Sukhomlynskoho, seria «Filolohichni nauky», nr 4, 2012, s. 2.

¹⁹ M. Konopnicka, *Mendel Gdański...*, s. 6.

²⁰ Ibidem.

причину погромів він убаचाє в фантазійній єврейській „чужості”. Очевидно, що для єврейського населення, яке століттями жило поряд із польським народом, така теза видається дивною і дикою. Мендель наголошує: його прізвище „Гданський” свідчить, що він походить із Польщі. Євреї та єврейки давно відчували себе **своїми** в мультикультурному просторі Східної Європи. Мендель добре розуміє, що причина не в патетичних заявах про єврейську відчуженість, а в банальному насильстві й злочинстві: „Pan dobrodziej się myli – rzekł. – Ludzie tego nie powiadają. To powiada wódka, to powiada szynk, to powiada złość i głupota, to powiada zły wiatr, co wieje”²¹. Коли сусідка просить виставити у вікно хрест або іконку, щоб погромники оминули Менделеву хату, той відмовляється. Не хоче соромитися своєї ідентичності.

У рецепції Пахаревського проявляється дихотомія єврейського тіла і духа. Тілесне, життєве (боротьба за виживання) вступає в конфлікт із безтілесним єврейським Богом і Торою (пасеїзм, віра у пророцтво загибелі). Мелвін Коннер узагальнює, що впродовж єврейської історії міцні й войовничі тіла біблійних героїв стали хирлявими і хворобливими тілами євреїв – народу Книги, наділеного силою розуму і „рабською, галутною психологією” (хоча все дуже відносно, бо Талмуд містить безліч правил і ритуалів щодо єврейського тіла, сексуальності, задоволення фізіологічних потреб)²². Тільки трагічні події кінця ХІХ ст. повернули євреїв до культу хоробрості, переможного тіла, – у літературному осмисленні цей поворот, передусім, лягає на плечі єврейської молоді („нових євреїв”).

Головні герої обох оповідань переживають глибоку особистісну трансформацію у кризових обставинах. У цих змінах людської душі – основна драма. Мендель Гданський до останнього відчуває себе невід’ємною частиною польського міста. „Co to uciekaj?... Gdzie un ma uciekać?... Na co un ma uciekać?... Czy un tu ukradł co komu, co by un uciekać miał?... (...) Un nie będzie

²¹ М. Konopnicka, *Mendel Gdański...*, s. 2.

²² М. Konner (E. Levin transl.). *Evrej telesnyj*. Moskva 2012, s. 8–9.

ucieka!...”²³, – обурюється він. Однак коли під час погрому його внукові розбили каменем голову, у серці старого палітурника вмерла любов до свого міста. Лейзор до останнього тримається віри у старе пророцтво і приреченість народу. Проте безстрашність і рішучість доньки переконує його стати до боротьби обік молоді: „І був це уже не Лейзор, старий, слухняний. Ні! Це був пророк Сіону, але грізний, високий, сивий...”²⁴. Переживши духовну зміну, єврей плаче вже сльозами перемоги, а кров, яка скапує з його пораненого плеча, – це кров звитяжця, а не жертви. Ця трансформація повертає єврейському народу те, що забрало в нього національне розсіяння, *тфутца*: власну велич, спілкування з Єговою, праведний гнів, владу над своїм життям.

Висновок. Отже, у текстах Марії Конопницької та Леоніда Пахаревського художньо відображено трагічні події єврейських погромів, інспірованих російським царатом у другій половині XIX і на початку XX ст. Зафіксована в літературі пам’ять важлива як із погляду художньої довершеності й літературних конвенцій, так і з історико-культурної перспективи. Адже письменниці й письменники нерідко самі були свідками подій, тісно спілкувалися з жертвами й очевидцями погромів. Дискурсивні елементи образотворення в оповіданнях „Mendel Gdański” і „Батько” почасти збігаються: погром показано через долю старого єврея та його дітей чи онука. У кризових обставинах погрому головні герої переживають особистісні зміни: Мендель втрачає любов до свого міста, а Лейзор позбувається пасіонарних ілюзій і стає до збройної боротьби за волю.

Марія Конопницька фокусується на органічній належності єврейського населення до польського суспільства та – ширше – до східноєвропейського мультикультурного простору. Леонід Пахаревський показує розрив поколінь, коли старше єврейство без опору приймає загибель, керуючись вірою в біблійну землю обіцяну, а молодше таврує ці ілюзії й рішуче захищає

²³ М. Konopnicka, *Mendel Gdański...*, s. 11.

²⁴ I. Myronets (Ed.), *op. cit.*, s. 75.

своє життя. Конопніцька й Пахаревський шукають передумови погрому. На їхню думку, єдині причини – суспільні упередження, стереотипи, а також кримінальний чинник, роль злочинців та люмпену в антисемітських акціях. В обох текстах використано прийом нагнітання відчуття небезпеки, хоча оповідання Пахаревського починається зі сцени пожежі й безпосереднього нападу. Погроми призводять до реального загострення ворожечі й болісного розриву між єврейським і неєврейським світом. Загалом ідеться не лише про генезу й перебіг антисемітських виступів, а й про універсальні категорії – передусім, процес самовизначення єврейського народу в новому часі й оновлення єврейської ідентичності.

У перспективі дослідження – розширити палітру українських і польських текстів для порівняльного вивчення образів погрому, а також врахувати гендерний аспект.

Авторка дякує Збройним Силам України та особисто д-ру Сергієві Рудьку за захист України і можливість вільно досліджувати й писати

Христина

References

- Antosik-Piela M., *Wśród chichotu katów. Motyw pogromu w literaturze polsko-żydowskiej* [w:] *Pogromy Żydów na ziemiach polskich w XIX i XX wieku*, t. I: *Literatura i sztuka*, red. nauk. Sławomir Buryła, Warszawa 2018, s. 53–72.
- Burdziej B., „Lalka” Prusa o genezie pogromu warszawskiego (1881). *Rekoniesans problemu*, [w:] *Jubileuszowe „żniwo u Prusa”*, red. Z. Przybyła, Częstochowa 1998.
- Fedyk I., *Natsionalna polityka mizhvoiennoi Polshchi v Halychyni: yevreiskyi kontekst (Na prykladi diialnosti pravookhoronnykh orhaniv)* [w:] „Proceedings of History Faculty of Lviv University”, nr 13–14, 2012–2013, s. 589–595.
- Friedrich A., *Obraz pogromu warszawskiego w literaturze polskiej* [w:] *Pogromy Żydów na ziemiach polskich w XIX i XX wieku*, t. I: *Literatura i sztuka*, red. nauk. Sławomir Buryła, Warszawa 2018, s. 21–34.
- Hrabovych H., *Do istorii ukrainskoi literatury: Doslidzhennia, ese, polemika*, Osnovy, Kyiv 1997.

- Hrynevych L., Hrynevych V., *Yevrei v Ukraini* [w:] *Entsyklopediia istorii Ukrainy*, t. 3: E–Y. Eds. V. A. Smolii (holova) ta in., NAN Ukrainy. Instytut istorii Ukrainy, Naukova dumka, Kyiv 2005, http://www.history.org.ua/?termin=Evrei_v_Ukraini» http://www.history.org.ua/?termin=Evrei_v_Ukraini, [03.04.2022].
- Kohut S., *Ukrainsko-polskyi literaturnyi dialoh mizhvoiennoho periodu: tendentsii, konteksty, „mekhanizmy” kontaktiv* [w:] „Zapysky Lvivskoi natsionalnoi naukovoï biblioteky Ukrainy imeni V. Stefanyka”, nr 10, 2018, s. 195–212.
- Konner M. (E. Levin transl.), *Evrej telesnyj*. Moskva 2012.
- Konopnicka M., *Mendel Gdański* [w:] „Wolne Lektury”, s. 1–14, <https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/mendel-gdanski.pdf>» <https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/mendel-gdanski.pdf>, [03.04.2022].
- Lazarovych M., *Naukove rozroblennia problemy yevreiskyykh pohromiv periodu Ukrainskyykh natsionalno-vyzvolnykh zmahan 1917–1921 rr.* [w:] „Istoryko-politychni problemy suchasnoho svitu”, nr 29–30, 2015, s. 147–151.
- Lenska S., *Ukrainska mala proza 1920 – 1960-kh rokiv: na peretyni zhanru i styliu*, PoltNTU, Poltava 2014.
- Myronets I. (Ed.), *Prozaiky 90–900 rr.*, t. 1. Kharkiv, „Knyhospilka”, Kyiv 1930.
- Oleksandrova H., *Novela „Khryzantemy” yak zrazok modernistskoho svitovidchuttia L. Pakharevskoho* [w:] „Naukovyi visnyk Mykolaiivskoho derzhavnoho universytetu imeni V. O. Sukhomlynskoho”. Serii „Filolohichni nauky”, nr 4, 2012, s. 1–10.
- Pakharevskyi L., *Opovidannia*, kn. 3, Vik, Kyiv 1913.
- Piekara M., *Kwestia żydowska w publicystyce Elizy Orzeszkowej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2013.
- Quiat S., *Pogrom Literature and Collective Memory* [w:] „Yiddish Book Center” 2019, <https://www.yiddishbookcenter.org/language-literature-culture/vault/pogrom-literature-and-collective-memory>, [03.04.2022].
- Shkandrij M., *Jews in Ukrainian Literature. Representation and Identity*, Yale University Press, New Haven-London 2009.